

PENSIYA TA'MINOTI TIZIMINI ISLOH QILISH VA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Amirov Turdiquil Tuychiyevich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Annotatsiya. Maqola, dunyoning turli mamlakatlarida pensiya ta'minoti tizimlarini isloh qilish va takomillashtirish yo'llariga bag'ishlangan. So'nggi o'n yilliklarda, pensiya tizimlari ko'plab o'zgarishlarga uchragan bo'lib, bu islohotlarning maqsadi – tizimni kengaytirish, nafaqa to'lovlarini adolatli qilish va davlat pensiya fondlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashdir. G'ruziya, Ukraina va Evropa mamlakatlaridagi islohotlar tahlili asosida, aholining qarish, mehnatga layoqatli aholi sonining kamayishi kabi asosiy muammolarni ko'rsatib beradi. Shuningdek, maqolada samarali pensiya islohoti uchun zarur bo'lgan printsiplar, jumladan, pensiya yoshini oshirish, ko'ngilli jamg'arma tizimlarini yaxshilash va pensiyadorlarni qashshoqlikdan himoya qilish uchun yangi mexanizmlarni yaratish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: pensiya islohoti, pensiya tizimini takomillashtirish, xususiy pensiya jamg'armalari, aholining qarishi, pensiya fondlarining barqarorligi, pensiyadorlarni ijtimoiy himoya qilish, iqtisodiy transformatsiya.

Abstract. The article is devoted to ways to reform and improve pension provision systems in different countries of the world. In recent decades, pension systems have undergone many changes, with the goal of these reforms being to expand the system, Make Benefit payments fair, and ensure the financial stability of state pension funds. Based on the analysis of reforms in Georgia, Ukraine and European countries, it shows the main problems such as aging of the population, a decrease in the number of working-age residents. The article also addresses the principles necessary for effective pension reform, including issues of raising the

retirement age, improving voluntary savings systems, and creating new mechanisms to protect pensioners from poverty.

Keywords: pension reform, improvement of the pension system, private pension funds, population aging, stability of pension funds, social protection of pensioners, economic transformation.

Kirish

Pensiya ta'minoti tizimi har bir davlatning ijtimoiy siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakat fuqarolarining ijtimoiy himoyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasining pensiya ta'minoti tizimi ham bugungi kunda ijtimoiy adolatni, aholining barqaror ijtimoiy himoyasini va aholining turmush darajasini oshirishga qaratilgan bir qator amaliy qadamlar bilan rivojlanib kelmoqda.

O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimi tarixan uzoq yillar davomida shakllangan bo'lib, uning rivojlanishi iqtisodiy, ijtimoiy va demografik omillarga bog'liq. Pensiya ta'minoti tizimi davlatning ijtimoiy siyosatining asosiy qismi bo'lib, aholining o'sib borayotgan yoshlariga, pensiyaga chiqish yoshiga yetgan fuqarolarga, ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlashda ahamiyatli o'zgarishlarga olib keladi. Ayniqsa, yoshlarga ishlash va ixtisoslashish masalalariga qiziqishning ortishi, aholining yoshlik yoshdan pensiyaga chiqish yoshiga o'tishi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasida pensiya ta'minoti tizimini rivojlantirish uchun turli qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. Eng muhim va asosiy qonun bo'lib, 1993 yil 1 yanvarda qabul qilingan "Pensiya ta'minoti to'g'risida"gi qonun hisoblanadi. Ushbu qonun asosida pensiyalarni hisoblash, to'lash, fuqarolarga ijtimoiy yordam berish tartibi belgilab qo'yildi. Bundan tashqari, O'zbekistonda pensiya tizimini zamon talablariga moslashtirish uchun qator islohotlar olib borilgan.

2019 yilda O'zbekiston Respublikasining "Pensiya ta'minoti tizimini modernizatsiya qilish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish"ga qaratilgan konsepsiyasi qabul qilindi. Ushbu konsepsiya doirasida pensiya tizimini modernizatsiyalashga

qaratilgan ko'plab ishlanmalar ishlab chiqilgan va amaliyotga tadbiiq qilingan. 2020 yilda pensiyaga chiqish yoshi va pensiya hisobini qayta ko'rib chiqishga olib kelgan islohotlar o'zbek fuqarolarining ijtimoiy himoyasini kuchaytirishga qaratilgan yangi qadamlaridan biridir.

Qonunchilikdagi o'rta va uzoq muddatli islohotlar va ularni amalga oshirish O'zbekistonda yoshlarning ish bilan ta'minlanishidan tortib, pensiya yoshi yetgan fuqarolarga pensiyalarni o'z vaqtida va to'liq olish imkoniyatini yaratadi. Bu orqali ishlayotgan va ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarni qamrab olishga qaratilgan tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Dunyoda pensiya ta'minoti tizimlari har xil davlatlarda turlicha shakllangan. Har bir davlatning ikkita muhim yo'nalishi bor: birinchi – pensiya ta'minoti tizimining barqarorligi va ikkinchisi – fuqarolarning ta'minotdan bir-birini himoya qilish huquqi. Har bir davlatning pensiya tizimining asosi aholining soliq to'lovlari va ishlab chiqarish o'sishiga bog'liq bo'lgan qonuniy mexanizmlarga asoslanadi.

Misol tariqasida, **Shvetsiya** pensiya tizimiga kiritilgan islohotlar bilan dunyoga tanilgan. U yerda ham davlat, ham xususiy sektor tomonidan amalga oshirilgan pensiya ta'minoti tashkil etilgan. 1999 yilda Shvetsiyada ijtimoiy pensiyaga qaratilgan tafovutlar amalga oshirildi va aholiga pensiya ta'minotida to'liq aniqklik, ortiqcha xarajatlarsiz bo'lishga imkon yaratildi.

Germaniyada esa, pensiya tizimi 20-asrning 50-yillarida davlat tomonidan isloh qilingan. Germaniyada davlat pensiyalari asosan axborot markazlari orqali aniqlanib, pensiya xizmatlarini turli aholilar guruhlariga qarab o'rganishga yordam bergan.

Kanadada esa ishchilarga pensiya to'lovlari amalga oshiriladigan va qonuniy tartibda bevosita davlat va xususiy kompaniyalar tomonidan harakatga keltiriladigan omonat mablag'lari asosida ishlab chiqilgan tizim mavjud. Kanadaliklarning aniq ko'rsatilgan pensiya ma'muriyati belgilanadigan qonunlar va qoidalar asosida amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimini isloh qilish masalasi e'tibordan chetda qolmagan. Muddatli islohotlar, innovatsion texnologiyalar, xalqaro tajriba va

normativ-huquqiy jihatdan qonunlar ishlab chiqish orqali aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash, fuqarolarning hayot darajasini ko'tarish va ularning kelajakdagi pensiyalarini ishonchli ta'minlash maqsad qilinadi. Bundan tashqari, xalqaro tajriba orqali yanada samarali va innovatsion tizimlar joriy etilishi kerak, bu O'zbekistondagi pensiya ta'minoti tizimini yanada mustahkamlash va zamon talablariga moslashtirishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida pensiya ta'minoti tizimi bugungi kunda davlatning ijtimoiy siyosatining muhim tarkibiy qismidir. Aholining pensiya ta'minoti, shu jumladan, ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarni qo'llab-quvvatlash tizimi, aholi turmush darajasi va davlatning iqtisodiy barqarorligi bilan bevosita bog'liq. Shuning uchun, pensiya ta'minoti tizimining samarali ishlashi, uning shaffofligi va fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishdagi rolini kuchaytirish masalalari har doim muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda O'zbekistonda pensiya tizimi davlatning moliyaviy imkoniyatlariga va aholi ehtiyojlariga moslashtirilgan. 2020 yildan boshlab amalga oshirilgan islohotlar pensiya tizimini mustahkamlash va uning faoliyatini zamon talablariga moslashtirishga yo'naltirilgan. Bu jarayonda asosan pensiya ta'minoti tizimini modernizatsiya qilish, fuqarolarni pensiya to'lovlari va ijtimoiy yordamlar bilan o'z vaqtida ta'minlash maqsadida qonunchilikdagi o'zgarishlar amalga oshirilmoqda.

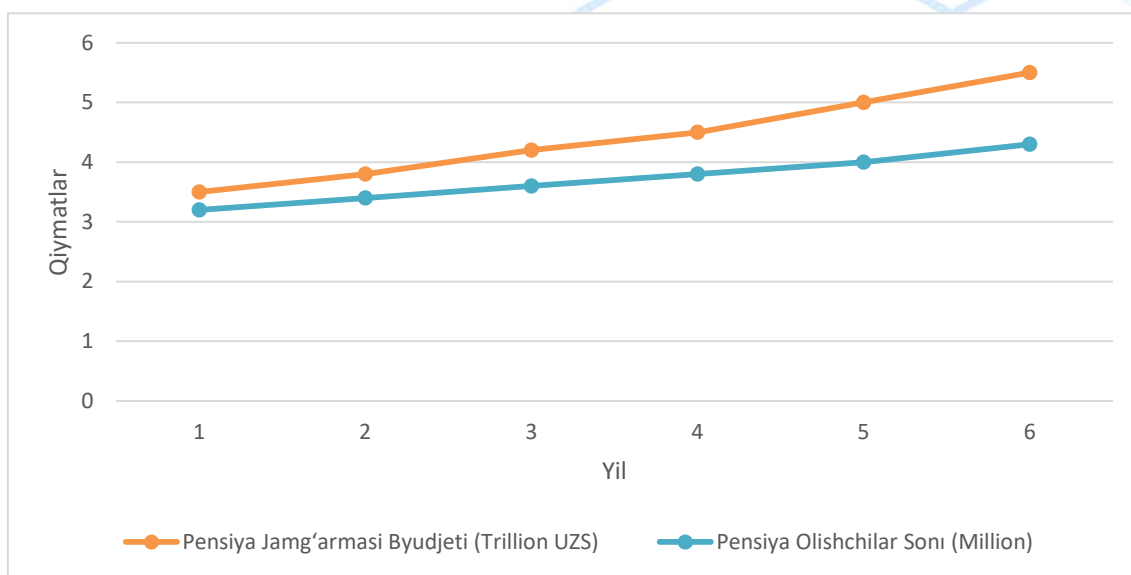
Pensiya tizimi asosan uchta asosiy komponentga asoslanadi: davlat pensiyasi, xususiy pensiya jamg'armalari va qo'shimcha pensiya to'lovlari. Davlat pensiyasi tizimi davlat byudjeti orqali amalga oshiriladi, xususiy pensiya jamg'armalari esa fuqarolar tomonidan ixtiyoriy ravishda qo'llaniladigan tizimlar bo'lib, ular pensiya ta'minotini yanada diversifikatsiya qiladi. Qo'shimcha pensiya to'lovlari esa korxonalar va ish beruvchilar tomonidan taqdim etiladi, bu esa ishchilarni qo'shimcha ijtimoiy himoya bilan ta'minlaydi.

Pensiya ta'minoti tizimi mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlikka bevosita ta'sir qiladi. Fuqarolarning pensiya tizimi orqali ta'minlanishi, ularning ijtimoiy

barqarorligini, iqtisodiy faolligini va hayot sifatini oshirishga yordam beradi. Ayniqsa, pensiya tizimi aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyatga ega. O'zbekiston hukumati ushbu tizimni doimiy ravishda takomillashtirib borishga harakat qilmoqda, shu bilan birga fuqarolarga pensiya to'lovlari va ijtimoiy yordamlar haqida aniq va tushunarli ma'lumotlarni taqdim etishga intiladi.

Pensiya ta'minoti tizimi, shuningdek, davlatning iqtisodiy siyosatini ham ta'sir qiladi. O'zbekiston iqtisodiyotining o'sishi va rivojlanishi uchun aholi tomonidan to'lanadigan soliqlar va pensiya jamg'armalari davlat byudjetiga katta hissa qo'shadi. Shuningdek, pensiya tizimi orqali taqdim etilgan ijtimoiy yordamlar ijtimoiy faollikni oshiradi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Pensiya tizimining barqarorligi, albatta, davlatning iqtisodiy holati va soliqqa tortish tizimi bilan bevosita bog'liq. O'zbekistonning pensiya tizimi barqaror bo'lishi uchun, davlat iqtisodiy o'sishni ta'minlash, soliqlarning to'g'ri yig'ilishi va pensiya to'lovlari uchun yetarli byudjet mablag'larini ajratishga majbur. Shu bilan birga, fuqarolarni pensiya tizimiga keng jalb qilish, ularning jamg'armalarini ko'paytirish va ularni pensiya ta'minoti tizimiga ishonchli tarzda qo'shish ham tizimning barqarorligini oshiradi.

Rasm 1. Pensiya jamg'armasi byudjeti va pensiya olishchilar soni (2019-2024)

2019 yildan 2024 yilgacha O'zbekistonda pensiya jamg'armasi byudjeti (trillion so'mda) va pensionerlar soni (millionlab) ko'rsatilgan diagramma.

Ko'k chiziq pensiya jamg'armasi byudjetining o'sishini anglatadi, bu esa 3,5 yilda 2019 trillion so'mdan 5,5 trillion so'mgacha 2024 yilga o'sish tendentsiyasini ko'rsatadi.

Yashil chiziq pensionerlar sonini ifodalaydi, bu ham yillar davomida 3,2 yilda 2019 million kishidan 4,3 yilda 2024 million kishigacha o'sadi.

Ushbu diagrammada pensiya tizimi byudjetining kengayishi va pensionerlar sonining ko'payishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aks ettirilgan bo'lib, bu O'zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish borasidagi sa'y-harakatlardan dalolat beradi.

XULOSA

O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimi so'nggi yillarda sezilarli islohotlar va yangilanishlarga duch keldi. 2019–2024 yillarda pensiya jamg'armasi byudjeti va pensiya olishchilar sonining o'sishi, bu tizimni mustahkamlash va fuqarolarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash borasida amalga oshirilgan samarali qadamlarning natijasidir. Pensiya tizimi orqali davlat fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishga va ularga o'z vaqtida pensiya to'lovlarini amalga oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni davom ettirmoqda.

Pensiya tizimi barqarorligining oshishi uchun davlatning iqtisodiy siyosatini va soliqqa tortish tizimini yanada kuchaytirish zarur. Pensiya tizimining samarali ishlashi va uning barqarorligini ta'minlashda, xususiy jamg'armalarning rivojlanishi va fuqarolarni tizimga keng jalb qilish alohida ahamiyatga ega. Pensiya jamg'armasi byudjeti va pensiya olishchilar soni o'rtasidagi o'sish o'zaro bog'liq bo'lib, tizimning kengayishi va rivojlanishi haqida ijobiy signal bermoqda.

Takliflar

1. **Pensiya hisobini yanada shaffof qilish:** Fuqarolarga pensiya jamg'armalarini onlayn tarzda kuzatish imkoniyatini yaratish va tizimni avtomatlashtirish orqali pensiya hisoblash jarayonini yanada shaffof va adolatli qilish kerak. Bu fuqarolarga pensiya tizimiga bo'lgan ishonchini oshirishga yordam beradi.
2. **Pensiya yoshi va sharoitlarini qayta ko'rib chiqish:** Pensiya yoshi va ishlash sharoitlariga oid normativ hujjatlarni qayta ko'rib chiqish va ilg'or xalqaro tajriba asosida yangi mexanizmlar joriy qilish zarur. Bu yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish va pensiya tizimiga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi.
3. **Xususiy pensiya jamg'armalarini rivojlantirish:** Fuqarolarning pensiya ta'minotini o'zlari uchun qo'shimcha tarzda mustahkamlash imkoniyatini yaratish. Xususiy pensiya jamg'armalari tizimi yanada rivojlantirilishi kerak.
4. **Pensiya tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish:** O'zbekistonning pensiya tizimini xalqaro tajriba va standartlarga moslashtirish uchun o'rganish va ilg'or mamlakatlarning tajribalarini tatbiq etish zarur. Bu, o'z navbatida, pensiya tizimining barqarorligini va samaradorligini oshiradi.
5. **Pensiya ta'minotini ijtimoiy himoya tizimi bilan integratsiya qilish:** Pensiya tizimini ijtimoiy himoya tizimi bilan integratsiya qilish, fuqarolarning barcha ijtimoiy ehtiyojlarini qamrab olishga yordam beradi. Shuningdek, pensiya olishchilarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha dasturlarni kengaytirish zarur.
6. **Fuqarolarning pensiya tizimiga jalb qilinishini oshirish:** Fuqarolarga pensiya jamg'armalari va pensiya tizimi haqida kengroq ma'lumot berish va ularni tizimga jalb qilishni oshirish, pensiya tizimining samarali ishlashini ta'minlaydi.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993 yil 1 yanvardagi "Pensiya ta'minoti to'g'risida"gi qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 12 dekabrda "Pensiya ta'minoti tizimini modernizatsiya qilish va ijtimoiy himoyani kuchaytirish"ga doir konsepsiyasi.

3. Janssen, H. (2018). "Pension Systems and Policies: International Experience and Lessons for Uzbekistan."
4. Poterba, J. M., Venti, S. F., & Wise, D. A. (2019). "The Economics of Aging." University of Chicago Press.
5. Shodiev, T. (2020). "O'zbekiston pensiya ta'minoti tizimi: muammolar va yechimlar." Tashkent: "Ijtimoiy rivojlanish" nashriyoti.
6. Tursunov, J. (2021). "Pensiya tizimi va ijtimoiy himoya: O'zbekistonning rivojlanish tendensiyalari." "Moliyaviy tadqiqotlar jurnali", 12(3), 45-67.
7. Muratov, S. (2019). "Pensiya ta'minoti tizimini isloh qilish bo'yicha O'zbekistonning strategik yo'nalishlari." O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.